

KIBRIS'TA TÜRKLER VE TÜRK DİLİ

PROF. DR. HASAN EREN

1.

1959 yılının ilk yarısında Kıbrıs'ta bir araştırma gezisi yapmıştım. Üç ay süren bu gezide adanın belli başlı merkezlerini ziyaret ederek Türklerin dilleri üzerinde durmuştum.

Şu son yıllardaki siyasî olaylar karşısında gerek bizde gerek Avrupa'da Kıbrıs Türkleri üzerine birçok şeyler yazılmışsa da, bunların dilleri ve *ethnographique* özellikleri araştırılmamıştır.

İşte bu durum karşısında, benim giriştiğim diyalektoloji araştırmalarının Kıbrıs ağızı üzerinde yapılan ilk çalışmalar olduğu anlaşılıyor. Bu araştırmalarımda Kıbrıs ağzının özelliklerini tespit etmek üzere Kıbrıs Türklerinin halk edebiyatından birçok örnek topladım. Üç ay içinde adanın muhtelif yerlerinde tespit ettiğim halk edebiyatı ürünlerine göre, Kıbrıs Türklerinin halk edebiyatı, Anadolu Türklerinin halk edebiyatından farklıdır. Ancak, bu ürünlerde birtakım yerli motifler de göze çarpar. Bu ürünler yanında, çalıştığım yerlerde kullanılan belli başlı kelimeleri tespite çalıştım. Bu suretle beş bine yakın kelime topladım. Bütün bu çalışmalarında Kıbrıs Türkçesinin gramer özelliklerini de göz önünde tutarak ilgi çeker notlar aldım.

Kıbrıs Türklerinin dili üzerinde yaptığım araştırmaların sonuçlarını müstakil bir yayında toplayıp yaymak istiyorum. Son aylardaki olaylar, Kıbrıs Türkçesiyle ilgili çalışmalara büyük bir *actualité* sağlamıştır. Bu sebeple, 1959'dan beri üzerinde çalışmakta olduğum bu yayının bir bölümünü ortaya koymaktan kendimi alamadım.

Kıbrıs'ın Osmanlı Türkleri tarafından 1 Ağustos 1571'de (9 Rebiyülevvel 980) fethedildiğini biliyoruz. Demek Kıbrıs Türkleri hiç olmazsa kısmen, bu tarihten sonra buraya göç edip yerleşmiş Anadolu Türklerinin kalıntılarıdır. Ancak, bu göçten sonra, Anadolu'dan gelmiş daha yeni birtakım göç katları da vardır.

Burada üzerinde durulacak ilk soru, Kıbrıs Türklerinin nereden geldiğidir.

Güzel bir tesadüf eseri olarak, elimizde bizi bu soruda aydınlatabilecek sağlam bir tarih belgesi vardır. İstanbul'da Başbakanlık Arşivinde bulunan

bu belge, Kıbrıs'ın Osmanlı Türkleri tarafından nasıl iskân edilmiş olduğunu ana çizgileriyle tespit etmektedir.

Prof. Ömer Lûtfi Barkan, Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası XI, 1950, 524-570) adlı yazısında, Osmanlı Türklerinin tatbik ettiği kolonizasyon metotları üzerinde dururken, bu belgeyi de göz önüne almıştır. Prof. Barkan'ın belirttiği gibi, Osmanlı Türkleri fethettikleri yerlerin kolonizasyonunda sürgün metoduna baş vurmuşlardır. İşte, Kıbrıs'taki ilk Türk yerleşmeleri üzerine bilgi veren bu belge de böyle bir sürgün hükmüdür.

Kıbrıs adasının fethinden bir yıl sonra, yani 1572'de (13 Cemaziyülevvel 980) yazılan bu hüküm, "Anadolu ve Karaman ve Rum ve Zülkadiriye-de vâki olan kadılara" gönderilmiştir. Eski kolonizasyon denemelerinden elde edilen bilgilere dayanan bu hükümde, Kıbrıs beylerbeyisi Sinan'ın Kıbrıs adasında savaşlar sonunda birçok yerin harap olduğunu mektupla bildirdiği, harap olan bu yerlerin "ziraate salih yerler" olduğu, "hattâ toprağında ziraat olunan hubûbun bir kilesinden elli altmış kile hâsıl virür" yerler olduğu belirtilmektedir. Bundan sonra, "cezire-i mezbûrenin âbu havası" üzerinde duran hüküm, "muhatara olan mahallerde" kaleler yaptırıldığını, "a'dâ-i hâkisârdan ... aslâ havf ve hatar ihtimali" kalmadığını ve "temam emn-ü emân hâsıl" olduğunu açıklamaktadır. "...ol cezireye varanların iki yıla değin öşür ve hukuku alınmayıp" affolunacağını bildiren hüküm, "sa'b ve sengistan yerlerde mütemekkin olup yer hususunda müzayakaları olan reayayı", "vilâyet tahririnde yazılmayıp kalan reaya oğlanlarını ve sonradan ahar yerden gelip mutavattın olanları ve kendülerin yerleri olmayıp ücret ile yer tutan reayayı ve müddet-i medîdeden berü yaylak ve bağ ve bahçe ve yer dâvasın idüp araları faslolmayup nizâ üzere olanları ve ehl-i karyeden olup yerlerin ve yurtların birağup kasabât ve şehirlerde mütemekkin olanları" "her on haneden bir hane hesabı üzere" Silifke yolundan Kıbrıs adasına geçirmek üzere emir veriyor. Bunlardan başka, bu yazıda "şehir ve kasabâtta sâkin olan erbâb-ı hiref ve ehl-i sanayi'den pabuççu ve başmakçı ve derzi ve takyeci ve kemhâcı ve mutaf ve hallâç ve kazzaz ve aşçı ve başçı ve mumcu ve semerci ve nalbant ve bakkal ve debbağ ve demürcü ve dülger ve bennâ ve taşçı ve kuyumcu ve kazancı" gibi kimseler birer birer sayılarak, bunların "kış irişinceye değin mükemmel esbâb ve davarları ve çiftleriyle cezîre-i mezbûreye" gönderilmesi üzerinde durulmaktadır. Bu emir üzerine "Kıbrıs'a yazılıp ve kefilî alınıp ihrâç defterine kaydolunup davariyle Kıbrıs'a gönderilenlerden biri" bu emre uymayarak başka bir yere kaçarsa, "her ne mahalde bulunursa anda siyaset olunur."

Ana çizgileriyle özetlemeye çalıştığım bu hüküm, Kıbrıs'ın kolonizasyonuna verilen büyük önemi belirttiği gibi, bu alanda baş vurulan metotları da açıkça anlatmaktadır.

Bu belgenin yanında, defterde, Beyşehir, Seydişehir, Aksaray, Anduğu ve Develi Karahisar, Niğde, Ürgüp, Koçhisar, Ilgın, İshaklı, Akşehir, Akdağ ve Bozok kazalarından Kıbrıs'a sürülmek üzere yazılmış olan kimselerin adlarını kapsayan listeler de vardır. Bundan başka, Ilgın'dan 44, İshaklı'dan 85, Akşehir'den 125, Akdağ'dan 84, Bozok'tan 134 sürgününün 981'de Kıbrıs'a kabul edildiği de defterde yazılıdır.

Bu hüküm üzerine yazılan sürgünlerin Kıbrıs'a gidip gitmediklerini kesin olarak bilmiyoruz. Bunun gibi, orada bu gibi sürgünlerle toplanan halkın sayısını da tespit edemiyoruz. Yalnız, muhtelif tarihlerde Kıbrıs'a bu gibi sürgünler gönderildiği sağlam belgelerle sabittir. Örnek olarak 980'de Anadolu beylerbeyisine ve Uşak kadısına gönderilen bir yazıyı gösterebilirim. Bu yazıda, Kütahya kazasına bağlı Akkeçilü yürüklerinden şikâyet edildiği bildirilmiş, bu şikâyet üzerine "zikrolunan ehl-i fesâdın" "ehl ü ayalleriyle" Silifke iskelesine gönderilip Kıbrıs'a sürgün edilmesine kesin bir dille emir verilmiştir.¹

Bundan başka, 984'te İç İl beyine gönderilen bir yazıda, Karaman beylerbeyisinin yolladığı bir mektup üzerine "Bozdoğan taifesinden olup İç İl sancağında mütemekkin olan Köselü nam cemaatten Ramazan nam kimesne"nin kırk elli hane ile dağlık bir yere iltica edip isyan üzere olduğu belirtilmiş, bu ve bunun gibi eşkıyanın ele geçirilip evi ve barkı ile Kıbrıs'a sürülmesi emredilmiştir : "Ve cemaatı mezbureye tenbih eylesesin ki kemali mertebe itaat ve inkıyad üzere olup ol vechile teallül itmeyeler Şöyle ki badet-tenbih kendü hallerinde ve kâr ve kisiblerinde olmayub isyan üzere olanlar Kıbrıs'a sürülmekle konulmıyub haklarından gelinmek mukarrerdir Ana göre tenbih eylesesin."²

1119'da Karaman valisi vezir Ali Paşaya ve Alâiyye, Teke, Hamid ve Beğşehir mutasarrıflarına yazılan bir yazıdan öğrendiğimize göre, "bundan akdem Alâiyye sancağına müstevli olan yürükân taifesinin vatan-ı asliyyeleri olan İç İl sancağına iskân olunmalarıçün" emir verilmişse de, bunlar Alâiyye, Konya, Hamid, Teke ve Beğşehir sancaklarına kaçmışlardır. Bu durum karşısında, kaçan yürüklerin buldukları yerlerden tekrar İç İl sancağına nakilleri emredilmiş, fesat ve şekavete kalkışan kimselerin Kıbrıs adasına sürülmesi için emir verilmiştir.

Ancak, İç İl sancağına iskân edilen bu yürüklerin yerlerinde ve yurtlarında "kendü halleriyle durmıyub" İç El, Alâiyye ve Teke sancaklarında "fesad ve şekavete cesaret eyledikleri" anlaşılıyor. Bu sebeple, 1124'te yeni bir emir çıkarılarak, yıllardan beri sürüp gelen bu fesat ve şekavet hareketlerine son vermek üzere bütün yürüklerin Kıbrıs adasına sürülmesine

¹ Ahmet Refik, *Anadoluda Türk aşiretleri (966-1200)*. İstanbul 1930. 16-17. s.

² Ahmet Refik, a. y. 26-27. s.

karar verilmiştir. İşte bu karar, 1124'te Teke ve İç İl sancaklarında vaki olan kadılara ve yeniçeri serdarları ve âyan-ı vilâyet ve iş erlerine gönderilen yazıda kesin bir dille bildirilmiştir.¹ Bu yazının Beğşehir sancagında vaki Bozkır ve Konya sancagında vaki Aladağ ve تبرلو نمود² kadılarına ve yeniçeri serdarlarına ve âyan-ı vilâyetin iş erlerine de gönderildiğini biliyoruz.³

Yürüklerin bu karara karşı gelmeleri ihtimali de göz önünde tutulmuş ve bu maksatla Şeyhülislâm Abdullah Efendi'den bir fetva alınmıştı (1124).⁴ Bu fetvaya göre, sürgün hükmüne karşı gelmeye kalkıştıkları takdirde yürüklerin öldürülmeleri caizdi.

Kıbrıs'a sürülen yürük cemaatlerinin adlarını da biliyoruz. 1126'da Anadolu beylerbeyisi Şehsüvaroğlu Mehmet Paşa'ya gönderilen bir yazıda, Şamlu (شاملو), Kara Hacılı (قره حاجیلو), Eski Yürük (اسکی یورک), Kiseoğlu (کیسه اوغلی),⁵ Şeyhlü (شیخلو), Senedlü (سندلو), Batralı (بترالی), Çıblaklı (چیلکلی), Gedikli (گدکلی),⁶ Toslaklı (توسلاکلی), Cirid (جرید) ve Saçıkara (صاچیکاره) cemaatlerinin adları verilmiştir.⁷

Yine 1126'da Anadolu beylerbeyisine gönderilen bir yazıda, yukarıda saydığım cemaatler yanında, Dirimlü (درملو) ve Kaçar Halil (قچار خلیل) cemaatleri de geçmektedir.⁸ Yukarıda saydığım Kiseoğlu adı bu yazıda Kiselioğlu (کیسه لو اوغلی), Batralı adı Patralu (پاترلو) ve Çıblaklı adı da Çaylaklı (چیلکلو) diye yazılmıştır.

Şehsüvaroğlu Mehmet Paşa'ya gönderilen bu yazıda, Kıbrıs'a sürülen yürükler üzerine yeni bilgiler vardır. Fesat ve şekavetleri karşısında "ehl ü ayalleriyle" Kıbrıs adasına nakil ve iskân olunmaları 1124'te emredilen bu yürükler, sürgün emrine kolay kolay uymamışlardır. Örnek olarak, Buselioğlu (بوسه لی اوغلی) cemaatinin gemi ile karşı yakaya geçerken gemicileri bağlayarak Menteşe kıyılarına çıktığı anlaşılıyor. Bunun gibi, Şeyhlü cemaati de Antalya iskelesinden gemilere bindirildikten sonra, yolda sefine reislerini öldürmüşlerdir. Bunun üzerine bir kısmı Alâiyye ve İç İl semtlerine kaçmış, bir kısmı da adaya geldikten sonra, Aydın, Saruhan, Menteşe ve Kütahya sancaklarına kaçarak dağılmıştı. Bu sonuncuların yaz aylarında

¹ Ahmet Refik, a. y. 143-144. s.

² 1126'da Anadolu beylerbeyisine gönderilen yazıda, bu ad برلو غنده diye yazılmıştır (Ahmet Refik, a. y. 149. s.).

³ Ahmet Refik, a. y. 144. s.

⁴ Ahmet Refik, a. y. 145. s.

⁵ Ketişoğlu (Ahmet Refik).

⁶ Ahmet Refik bu adı Kedikli diye yazmıştır.

⁷ Ahmet Refik, a. y. 148. s.

⁸ Ahmet Refik, a. y. 151-152. s.

Yalvaç, Karaağaç Yalvaç, Isparta, Doğanhisar, Eğirdir ve Sandıklı kazalarında dağlara ve yaylalara çıktıkları anlaşılıyor.

Bu yazıda "eğer cezîre-i mezbûreye vusullerinden sonra birer taryikle çıkup gidenlerin ve eğer sefineler ile cezîre-i mezbûreye giderler iken avdet ve firar idenlerin ve eğer henüz cezîre-i mezbûreye gitmeyüb yerlerinde ve yurtlarında kalanların" Kıbrıs'a nakli üzerinde ısrarla durulmuşsa da, yine 1126'da Anadolu beylerbeyisine yazılan yeni bir yazıda, fesat ve şekavetten vazgeçerek bundan böyle kendi hallerinde oturmaları ve ekin ekerek geçimlerini sağlamaları şartı ile affolunmuşlardı.¹

Tarih belgelerinde tespit edilen bu göç ve sürgünler sonunda Kıbrıs'ta toplanan Türklerin gerçek sayısını açık olarak bilmiyoruz. Ancak, yukarıdan beri verdiğim bilgiler karşısında, Kıbrıs Türklerini muhtelif göç ve sürgünlerin birbiri üzerine yığıldığı birtakım katlardan mürekkep karma bir topluluk saymak zarurüdür.

Birinci, yani en eski katı meydana getirenler, adanın fethinden sonra 1572'de çıkan emir üzerine Kıbrıs'a gönderilen kimselerin kalıntılarıdır. İkinci kat, adanın fethinden sonra muhtelif zamanlarda buraya sürülen yürüklerin çocuklarından oluşmuştur.

Birinci katı meydana getirenlerin Konya çevresinden geldikleri açıktır. İkinci katı oluşturanların ise İçel, Antalya ve Alanya çevrelerinden geldikleri yukarıda özetlediğim belgelerle sabittir.

Sonraki göçlerin de Kıbrıs Türkçesinin oluşmasında önemli bir rol oynadığı muhakkaktır. Ancak bu göçler üzerine yazılı kaynaklarda açık bir bilgi yoktur. Bu boşluğu doldurmak ve tarihî bilgileri bütünlemek için, dil olaylarının tanıklığından çıkacak sonuçlara dayanmak mecburiyeti kendini göstermektedir. İşte yazımın 2. bölümünde bu soru üzerinde durmak istiyorum.

2.

Kıbrıs Türkçesinde kullanılan kelimelerin büyük bir kısmı Anadolu'da da aynen kullanılmaktadır. Bu ortak kelimeler yanında, Kıbrıs'ta Anadolu'nun ancak bazı yerlerinde kullanılan birtakım kelimeler de vardır. Bu kelimelerin gözden geçirilmesi, bize Kıbrıs Türklerinin kökeni ve Kıbrıs ağzının kökleri üzerine dikkate değer ip uçları verebilir.

Bu soru üzerinde dururken ancak dar bir alanda kullanılan kelimeleri örnek olarak kullanabiliriz. Yoksa yaygın kelimeler bize bu yolda ışık tutamaz. Örnek olarak, Anadolu'nun birçok yerinde kullanılan *dirgen*, *hanay* ve *evlek* kelimelerine dayanmak suretiyle Kıbrıs ağzının kökleri üzerine hiçbir sonuç çıkarılamaz. Buna karşılık, dar bir alanda yaşayan kelimeler, bu bakımdan dikkate değer sonuçlar verebilir. İşte birkaç örnek :

¹ Ahmet Refik, a. y. 151-153. s.

andız “selvi” (Abohor, Çatoz, Fota, Görneç, Konedra)

~ *andız* 1. “yaprakları dikenli olan bir çeşit ardıç” (Konya); 2. “selvi ağacı” (Muğla).

Türkçe *andız* kelimesinin Antalya’da da “selvi” anlamında kullanıldığını biliyoruz.

ağ “tarla sınırı” (Abohor, Çatoz, Görneç, Fota)

~ *ağ* “tarla sınırı” (Kırşehir, Niğde); *an* “iki tarla arasındaki sınır” (Kütahya, Konya, Bolu, Antalya, Denizli, İçel, Muğla, Aydın, Bilecik, Bursa, Isparta, Samsun, Kırşehir, İzmir, Kayseri, Ankara, Eskişehir, Çanakkale, Kocaeli); *ang* “tarla hududu” (Ankara, Çankırı, Denizli, Isparta).

Bu kelimenin *en* “tarla sınırı” (Kütahya, Konya, Bolu, Antalya, Denizli, İçel, Muğla, Aydın, Bilecik, Bursa, Isparta, Samsun, Eskişehir, Kocaeli) biçimi de yaygındır.

Anadolu Türkçesinde *an* kelimesinin yaygın bir türevi de kullanılır: *anlık* “tarla arasındaki sınır” (Çanakkale, Denizli, Tekirdağ, Konya, Kayseri).

avımmak “döl tutmak, gebe kalmak” (Kıbrıs)

~ *avımmak* “dişi hayvan gebe kalmak, döl tutmak” (Konya, Kayseri, Burdur); *avunmak* “(hayvan) gebe kalmak, döl almak” (Sivas, Kırşehir, Kayseri, Erzincan, İçel, Isparta, Afyon); *avunmak* “hayvanlar gebe kalmak” (Karaağaç, Avşar, Teke).

aydınmak “darılmak, gücenmek” (Poli)

~ *aydınmak* 1. “şikâyet etmek, kötü söz söylemek, darılmak” (Burdur, İçel); 2. “nankörlük etmek” (Antalya); 3. “çok söylemek, gevezelik etmek” (Konya); *aydınmak* “söylemek, gevezelik etmek” (Teke).

azgan “çalı dikenli” (Abohor, Çatoz, Fota, Galatya, Görneç, Konedra)

~ *azgan* 1. “çalı dikenli” (Antalya); 2. “sert, iri dikenli, bol ve ufak çiçekli bir çeşit çalı” (Adana, İzmir).

bayda “çelme” (Kıbrıs)

~ *bağda* “çelme” (Adana); *bağda* “bağ, düğüm, kement” (Antalya); *bağda* “çelme” (Güney Anadolu).

bizleğiç “hayvan sürmeğe yarayan bizli değnek” (Agrida)

~ *bizleğiç* “eşek süreceği” (Konya); *pizleğiç* (Kayseri, Adana); *bizleğiç* “hayvan sürmeğe mahsus bizli değnek” (Niğde). Söz Derleme Dergisi’nin *pizleğiç* maddesinde *bizleğiç* biçimi verilmişse de, bu mad-denin atlandığı veya düştüğü anlaşılıyor.

Aydın’da kullanılan *bizmile* “nodul” kelimesinin *bizleğiç* kelimesiyle ilgili olup olmadığını kesin olarak bilmiyorum.

çaltı "diken, çalı" (Abohor, Çatoz, Görneç, Sinde)

~ *çaltı* 1. "diken, çalı" (İzmir, Tokat, İçel, Muğla, Çanakkale, Bursa, Sivas, Manisa); 2. "küçük ve dikenli orman" (Muğla, İzmir, Sinop, Samsun); 3. "akasya" (Ordu).

çelengi "ev saçağı" (Abohor, Agrida, Çatoz, Fota, Görneç, Konedra)

~ *çelen* "evlerin dışında bulunan saçak" (Isparta, Afyon, Tokat, Eskişehir, Ankara, Antalya, İçel, Kırşehir, Konya, Adana, Niğde, İstanbul, Burdur, Yozgat); *çeleği* "ev saçağı, damlalık" (Konya, Denizli, Antalya, Çanakkale); *çelen* "binaların dışında kullanılan saçak" (Denizli, Balıkesir, Adana); *çelen* "duvar, dam saçağı" (Konya, Karaağaç, Kırşehir).

çilte "şilte" (Çatoz, Fota, Görneç, Poli, Sinde)

~ *çilte* "minder, şilte" (Konya). - Bundan başka, *çilte* kelimesinin "çuval" (Afyon, Konya), "köylü kadınlar tarafından dokunan kalın aba" (Eskişehir, Kastamonu), "abadan yapılmış paçasız ağı geniş potur" (Bilecik, Kütahya) gibi birtakım anlamları daha vardır.

çingil "küçük üzüm salkımı" (Abohor, Sinde).

~ *çingil* "küçük ve seyrek üzüm salkımı" (Adana, İçel, Balıkesir, Manisa, Konya, Bursa, Elâzığ, İzmir, Edirne, İstanbul); *çingil* "ufak üzüm salkımı" (Niğde, Kayseri, Kırşehir, Eskişehir, Ankara, Elâzığ, Afyon, Manisa, İzmir); *çingil* "birkaç taneli ufak üzüm salkımı" (Konya, Isparta, Ankara, Malatya).

A. Tietze'nin yazdığı gibi (Oriens VIII, 213), Anadolu'da kullanılan *çingil* kelimesi Rumcadan alınmıştır.

çomak "ekin yığını" (Abohor)

~ *çomak* "öbek, yığın" (İçel) - Yalnız İçel'de tespit edilen *çomak* kelimesinin *çom* "taş, karpuz ve saire yığını" (Teke) kökünden geldiği açıktır. Bundan başka, *çom* "küme" kelimesinin Balıkesir, Niğde, Afyon, Bursa ve Denizli illerinde kullanıldığını da biliyoruz.

çört "beceriksiz" (Bladan)

~ *çört* 1. "topal, çolak (adam)" (İçel, Çankırı); 2. "kaba saba (adam)" (Konya); 3. "sıska, cılız" (Çorum); *çort* "kaba, görgüsüz, uyşuk, iş bilmez" (Malatya, İçel); *çölt* "kaba, biçimsiz" (Gaziantep); *çört* "kaba saba" (İçel, Malatya); *çörtik* "beceriksiz" (İçel).

garaco-çço "çörek otu" (Fota, Galatya, Görneç, Konedra, Sinde)

~ *karacıccam* "çörek otu" (Antalya); *karaca* "çörek otu" (Ankara); *karacotlam* "çörek otu" (Antalya); *karacıçceni* "çörek otu" (Konya); *kara cücen* "çörek otu" (Teke); *kara cücem* "çörek otu" (Antalya); *cöccem* "çörek otu" (İçel); *cütçam* "çörek otu" (Konya).

Bu verilere göre, Antalya ilinde tespit edilen *karacıccam* kelimesinin *kara cüccam* diye yazılması gerekirdi, sanıyorum.

Bu verilerin Konya köylerinde kullanılan *uccam* "çörek otu" kelimesiyle ilgili olduğu açıktır. Yalnız *uccam* kelimesinin Antalya'da tespit edilen verilerde *cüccam* (*cüccem*) biçimini aldığı göze çarpmıyor.

İçel ve Manisa illerinde tespit edilen *otçam* "çörek otu" kelimesi de Konya çevresinde kullanılan *uccam* kelimesinden başka bir şey olamaz.

göver "arpacık soğan" (Abohor, Çatoz, Görneç, Konedra, Sinde, Fota, Bladan, Poli)

~ *göğer* "küçük soğan" (Konya, Antalya); *göver* "küçük soğan, arpacık soğan" (Çanakkale, İçel, Sivas, Konya, Denizli); *göner* "ufak soğan" (Kayseri); *göver* "arpacık soğan" (İzmir).

1958'de Jean Deny Armağanı'nda çıkan bir yazımda, *göğer* (~ *göver*) kelimesini Türkçe *gök* kelimesinin türevleri arasında saymıştım (Jean Deny Armağanı. Ankara 1958. 86. s.). Sonradan Rumcada da buna benzer bir kelime kullanıldığını gördüm : *κοχχόφι* "küçük soğan, arpacık soğan" (Panagiotidis). Bu veri karşısında, Anadolu'da kullanılan *göğer* kelimesinin Rumcadan alınmış olduğu da akla gelebilir. Bu soru üzerine daha kesin bir şey söyleyebilmek için her halde yeni verilere ihtiyaç vardır.

harkıt "köy evlerinde kapıların arkasına konulan kuşak" (Konedra)

~ *arkıt* "köy evlerindeki kapıların arkasına konulan kalm kuşak" (Konya). - Bu kelimenin "düğenle boyunduruğu birbirine bağlayan ok" (Konya), "semerin ağaçları" (İçel), "çadır üstüne çatı yerini tutmak üzere konan ağaç" (Antalya) gibi birtakım anlamları daha vardır.

kirkinci "deve yavrusu" (İpsillat)

~ *kirinci* 1. "3-7 yaşlarında olan erkek deve" (Konya, İçel, Adana, Muğla, Antalya); 2. "iki üç yaşında olan dişi deve" (Adana); 3. "boz renkli dişi deve" (Adana); *kirinci* "iki yaşından dört yaşına kadar erkek deve" (Teke); *girinci* "iki yaşından yedi yaşına kadar olan deve" (Aydın, Isparta, Muğla, Gelibolu, Çanakkale, Denizli, Adana). Bundan başka, *girinci* kelimesinin "bir ilâ üç yaşındaki kısırak" (Balıkesir, Bursa, Çanakkale) anlamına geldiğini de biliyoruz.

Antalya ilinde tespit edilen *kipinci* "bir buçuk yaşına kadar olan deve yavrusu" kelimesini yukarıdaki verilerle birleştirmek gerekir. Ancak, yalnız Alanya'da tespit edilen bu verinin *kirinci* diye düzeltilmesi lâzımdır, düşüncesindeyim.

koşmar "duvar kertenkelesi" (Görneç, Çatoz, Fota)

~ *koşmar* "kertenkele" (İçel, Konya); *koşmarkele* (Ϸ : *koşmar kele*) "siyah kertenkele" (Manisa); *koşmarkeler* (Ϸ : *koşmar keler*) "kertenkele" (Adana); *koçmar* "kertenkele" (İçel, İzmir).

Bu veriler yanında Anadolu'da *koçar* "kara keler" (Manisa) biçimi de kullanılır.

küpdüşen "tatarcık" (Abohor, Fota)

~ *küpdüşen* "tatarcık" (İçel); *küpdüşen* "yakarca, tatarcık" (Isparta, Kayseri, Alâiye, Menteşe).

say "toprak altından çıkan büyük taş" (Abohor, Çatoz, Gaziviran); *say daşı* (Görneç)

~ *say* "taş, kaya parçası, üzeri düz, büyük taş; yassı taş; dere kenarındaki kaya parçaları, kayaların uçurum olan kısımları" (Isparta, Kırşehir, Malatya, Adana, Konya, Sivas, Kayseri, Çatak (il ?), İçel, Gümüşhane).

Bu kelimenin Konya, Giresun, Niğde, Kayseri, Sinop, Amasya, Yozgat, Maraş, Kırşehir ve Sivas illerinde "altı taş olup ekilmeğe yaramayan arazi" anlamında kullanıldığını da biliyoruz.

selmin "tezgâhta dokunan bezin sarıldığı ağaç" (Abohor, Sinde, Gaziviran, Fota)

~ *selmin* "dokuma tezgâhlarında dokunan bezin sarıldığı ağaç" (İçel, Çorum, Denizli, Kayseri, Isparta, Burdur, İzmir, Manisa, Edirne, Muğla); *sermin* (Çanakkale); *selmi* (Isparta); *selmen* "dokunulan bezin, üzerine sarıldığı ağaç" (Balıkesir, Çanakkale).

Jean Deny'ye göre (*Principes de grammaire turque*. Paris 1955. 39. s.), bu kelime Ermeniceden alınmıştır (Erm. *salmin* "ensouple").

Bunlardan başka, *selmür* "tezgâhta dokunan bezin sarıldığı ağaç" (Bolu), *selvin* "dokuma tezgâhlarında bezin sarılmasına yarıyan yuvarlak veya köşeli ağaç" (Tokat) ve *selemüre* "dokuma tezgâhlarında dokunan bezin sarıldığı ağaç" (İstanbul) gibi birtakım biçimler daha vardır.

senit "hamur tahtası" (Abohor, Çatoz, Görneç, Konedra, Bladan, Fota, Sinde)

~ *senit* 1. "hamur, ekmek, bazlama ve yufka açmağa yarıyan tahta" (Burdur, Adana, Antalya, Isparta, Denizli, İçel, İzmir, Kütahya, Afyon, Sivas, Konya, Aydın); 2. "et tahtası" (Isparta, Ankara, Konya, Niğde, İzmir); 3. "tepsi" (Antalya); 4. "oklava" (Konya); *senet* "hamur tahtası" (Konya); *sevit* "üzerinde yufka açılan tahta" (Isparta); *seyit* "hamur tahtası" (Adana); *sinit* "et tahtası" (Konya).

A. Tietze'nin belirttiği gibi (Oriens VIII, 238-239), Anadolu Türkçesinde kullanılan *senit* kelimesi Rumcadan alınmıştır. Buna göre, Kıbrıs'ta kullanılan *senit* biçiminin de Rumcadan geldiği anlaşılıyor. Ancak, bu kelimenin Kıbrıs Rumcasından mı alındığı, yoksa Anadolu'da kullanılan *senit* kelimesiyle mi ilgili olduğu sorusu açıktır. Bu kelimenin Anadolu ağzlarında eskiden beri kullanıldığı göz önünde tutulursa, Kıbrıs'ta tespit ettiğim verinin yeni bir alıntı olmadığı ileri sürülebilir.

Yukarıda saydığım verilere *semen* "hamur tahtası" (Kastamonu, Giresun) ve *sekmen* "hamur tahtası" (Giresun) biçimleri de eklenebilir. Bunlardan başka, *sement* (Giresun, Sinop, Trabzon) ve *seben* "üzerinde

yufka açılan tahta, yassı ağaç” kelimelerini de göz önünde tutmak lâzımdır. Bu verilerle *senit* kelimesi arasındaki ilgi açıktır (H. Eren : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1960. 313-314. s.).

seyrek “peynir kurdu” (Abohor, Fota, Bladan, Sinde); *seyrik* (Görneç, Çatoz, Konedra)

~ *seyrek* “et ve yaraya düşen kurt” (Teke); *seyrik* “peynir kurdu, kıl kurt” (İçel, Konya, Afyon, Antalya, Adana, İzmir); *serik* “peynir kurdu” (İçel); *sirik* “peynir ve yağ kurdu” (Konya).

talvar 1. “çardak” (Lefkoşe, Fota); 2. “asma çardağı” (Poli)

~ *talvar* 1. “üzeri otları örtülü bostan çardağı, kulübesi” (Antalya, Niğde, Burdur, Denizli, İçel, Kütahya, Manisa, Afyon, Konya, Isparta, Niğde); 2. “asma çardağı” (Denizli); 3. “hayvanların barınması için dört direktten ibaret üzeri örtülü çardak” (Isparta); 4. “bağ ve bahçe kulübe ve gümelelerinde direk yerinde kullanılan kakma ağaç” (Antalya); 5. “bağ teveklerini yukarı kaldırmak için yanlarına dikilen sırik” (Adana); *talpar* “çalılardan yapılan kulübe” (İçel); *talfar* “asma çardağı, tarlalarda yapılan gölgelik” (İçel); *dalvar* “bağ ve bostanlardaki bekçi kulübesi” (Edirne).

tey 1. “asma filizi” (Görneç); 2. “kavun karpuz dalı” (Görneç, Çatoz, Fota)

~ *teğ* 1. “asma ve yaprağı” (İçel); 2. “nebat sapsarı, tevek” (İçel); *teğe* “sebzede dalı” (İçel).

tor “peştamal” (Lefkoşe, Poli)

~ *tor* 1. “hamam havlusu” (Konya, Ankara, Niğde); 2. “peştamal” (Konya). - Bu kelimenin Anadolu Türkçesinde “ince örgülü balık ağı” (Van, Diyarbakır, İstanbul, Afyon, Kars), “kadın çarısı, çarşaf” (Tarsus, Adana, Niğde), “fanile, çorap gibi şeylerde vücudu sıkışık tutan lastik örgü” (Eskişehir, Kütahya) ve “baş örtüsü” (İçel köyleri) gibi anlamlarda kullanıldığını da biliyoruz. Ancak, *tor* kelimesinin Kıbrıs’ta yalnız “peştamal” anlamına geldiği anlaşılıyor.

toru “küçük çam ağacı” (Görneç)

~ *toru* “insan veya ağacın genci” (Antalya, Muğla, Çiftlik köyü (il?), Niğde, Konya, İçel, Isparta, Manisa, Burdur, Adana, İzmir); *tor* “fidan” (Niğde); *doru* 1. “çam, ardiç ve katran gibi ağaçların dört yaş arasındaki aldıkları ad” (Konya); 2. “ardiç ve çam fidanları” (Konya).

ucumak “bir şeyden soğumak, usanmak” (Abohor, Çatoz, Gaziviran, Görneç, Fota)

~ *ucumak* “bir şeyden nefret etmek, soğumak, bıkmak” (Antalya); *ocumak* 1. “çekinmek, korkmak” (Isparta, İçel); 2. “tiksinmek” (Konya); 3. “âciz kalmak” (Ankara, Kırşehir); 4. “kurcalanan yara acımak, zonklamak” (Adana, Kırşehir, Niğde); 5. “bir şeyden soğumak” (Isparta);

6. "yılmak" (Denizli, Konya); *ocumak* "bir işle çok uğraşmaktan ellere tutkunluk, yorgunluk gelmek" (Niğde); *hocumak* "sevilen bir şeyden soğumak, tiksirmek" (Eskişehir).

uğra "yufka açarken hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın un" (Görneç, Çatoz, Fota, Konedra, Sinde)

~ *uğra* "yufka açarken hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın un" (Denizli, Sinop, Tokat, Sivas, Kırşehir, Giresun, Amasya, Çankırı, Kayseri, Bilecik, Kastamonu, İzmir, Isparta, Antalya, Manisa, Burdur, Ankara, Samsun, Çorum, Muğla); *ufra* "yufka açarken hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan iri un" (İçel, Giresun, Muğla, Ordu, Hatay, Adana, Antalya); *unra* "hamur açılırken yasılağacın üzerine hamurun yapışmaması için serpilmiş un" (Ankara); *uvra* "hamur açarken kullanılan un" (Kayseri, Gümüşhane); *urva* (Urfa, Balıkesir, Gümüşhane, Bitlis).

utaşmak "yetişmek, ulaşmak" (Fota)

~ *utaşmak* "erişmek, yetişmek, ulaşmak, vasıl olmak" (Muğla, Antalya, Konya, İzmir, İçel, Manisa, Isparta).

ülemes "çalıya benzer bir çeşit bitki" (Abohor, Fota, Görneç, Sinde)

~ *ölemes* "taze iken hayvanlar tarafından yenen, kartlaştıktan sonra da çalı kadar yükselen ve sertleşen bir çeşit bitki" (Isparta); *öleğes* "kökü pişirilip yenilen patates cinsinden bir çeşit bitki" (Antalya); *ölmez* "tazesi hayvanlar tarafından yenen, kartaldıktan sonra çok sertleşen ve çalıyı andıran bir çeşit ot" (Konya, Antalya); *ölemes* "beyaz renkli, mavi çiçekli, yaprağı sedefe benzeyen deve dikenini, bir türlü haşışi diken, deve dişi" (Gaziantep, Elâzığ); *hölmez* (Niğde).

ülük "emzik (bardak, çaydanlık gibi kaplarda)" (Abohor, Çatoz, Görneç, Konedra, Sinde, Fota, Poli)

~ *ülük* 1. "ibrik, testi gibi şeylerin emziği" (Konya, Afyon, Isparta, Burdur, Muğla); 2. "çeşme musluğu" (Çankırı, Konya); *ülük* "bardak, ibrik emziği" (Teke, Karaağaç).

Bundan başka, *ülük* kelimesinin "boğaz" (Manisa) anlamında kullanıldığını da biliyoruz. Bu kelimenin "boğaz, gırtlak" anlamına gelen *ümük*, *ünük*, *nünük* kelimesiyle ilgili olup olmadığı üzerine kesin bir şey söylemez.

yıldamcı "her yıl doğuran (inek)" (Abohor)

~ *yıldamcı* "her yıl doğuran, yavrulayan" (Amasya, Muğla, Denizli). Bundan başka, *yıldam* "her yıl doğuran, yavrulayan" (Bursa, Kütahya, Kastamonu, Çankırı, Zonguldak, Ankara) biçimini de göz önünde tutmak lâzımdır.

Özet olarak, Kıbrıs Türklerinin Konya çevresinden geldikleri, sonradan İçel, Antalya, Alanya gibi yerlerden gelen göçlerin de Kıbrıs Türkliğünün oluşumunda rol oynadığı anlaşılıyor. Tarih belgelerinden ve Anadolu ağızlarıyla Kıbrıs Türkçesi arasındaki kelime birleştirmelerinden çıkardığımız sonuçlar bunlardan ibarettir.